

2-MAVZU: Suitsidning ijtimoiy-psixologik va tibbiy tabiati

Reja

1. Suitsid – fanlararo muammo sifatida
2. Suitsidni ilmiy o'rganish tarixi
3. Ijtimoiy integratsiya
4. Aaron Bekning kognitiv nazariyasi
5. Suitsidning ijtimoiy-psixologik tabiati
6. Bulling va kiberbullingning ta'siri
7. Suitsidal xulq-atvorning rivojlanish bosqichlari
8. Suitsidning tibbiy tabiati
9. Ruhiy holatlar va suitsidal xavf
10. Yuqori suitsidal xavf belgilari

Asosiy tushunchalar:

- autoagressiya;
- suitsidal xavf;
- umidsizlik;
- ijtimoiy integratsiya;
- kognitiv buzilishlar.

Maqsad

Voyaga yetmaganlar suitsidal xulq-atvorining ijtimoiy, psixologik va tibbiy omillar kesishmasida shakllanuvchi murakkab ko'p omilli hodisa sifatidagi yaxlit tasavvurlarni shakllantirish, shuningdek pedagog, maktab psixologi va ta'lim muassasasining boshqa mutaxassislari kasbiy vakolatlari chegaralarini belgilab berish.

Suitsid – fanlararo muammo sifatida

Suitsidal xulq-atvor o'zaro bog'liq psixologik, tibbiy va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanadi. Bular:

- shaxsning individual-psixologik xususiyatlari;
- ruhiy holatlar;
- oilaviy vaziyat;
- tarbiya xususiyatlari;
- ijtimoiy muhit;
- hayotiy inqirozlar.

Suitsidni ilmiy o'rganish tarixi

Suitsidal xulq-atvor haqidagi zamonaviy tushunchalar quyidagi yondashuvlar ta'sirida shakllangan:

- Emil Dyurkgeymning sotsiologik nazariyasi;
- Aaron Bekning kognitiv nazariyasi;
- Zigmund Freydning psixoanalitik konsepsiyasi;
- zamonaviy biopsixososial modellar.

Emil Dyurkgeym nazariyasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u suitsid darajasini jamiyat holati va ijtimoiy integratsiya bilan bog'lagan.

Ijtimoiy integratsiya

Ijtimoiy integratsiya – insonning jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, guruhlar va institutlar tizimiga qay darajada jalb qilinganligini anglatadi.

Bularga quyidagilar kiradi:

- oila;
- maktab;
- tengdoshlar jamoasi;
- kasbiy hamjamiyat;
- diniy tashkilotlar;
- jamoat birlashmalari.

Aaron Bekning kognitiv nazariyasi

Aaron Bek o'z nazariyasida **umidsizlik** tushunchasiga alohida ahamiyat bergan.

Umidsizlik insonning quyidagi vaziyatlarga bo'lgan ishonchini anglatadi:

- vaziyat hech qachon o'zgarmaydi;
- kelajakda ijobiy imkoniyatlar mavjud emas;
- muammolarni hal qilishning iloji yo'q;
- hech kim yordam bera olmaydi.

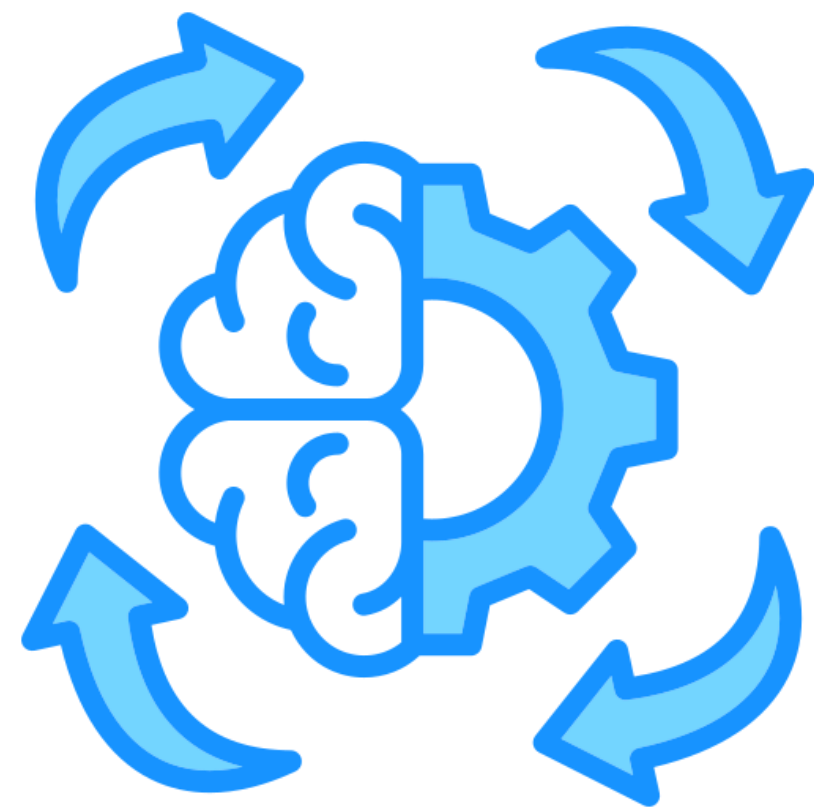

Kognitiv buzilishlar

Kognitiv buzilishlar – inson fikrlash jarayonidagi turg'un xatolar bo'lib, voqelikni noto'g'ri qabul qilishga olib keladi.

Eng ko'p uchraydigan kognitiv buzilishlar quyidagilar hisoblanadi:

- Falokatlashtirish;
- Hayotni faqat “oq-qora” ranglarda tasavvur qilish;
- Salbiy hissiyotlarni haddan tashqari umumlashtirish;
- Personalizatsiya (shaxsiylashtirish).

Suitsidning ijtimoiy-psixologik tabiati

Suitsidal xulq-atvorning ijtimoiy-psixologik tabiati o'smirning oila, maktab, tengdoshlar guruhi va keng jamoatchilik munosabatlari tizimida rivojlanishi bilan izohlanadi.

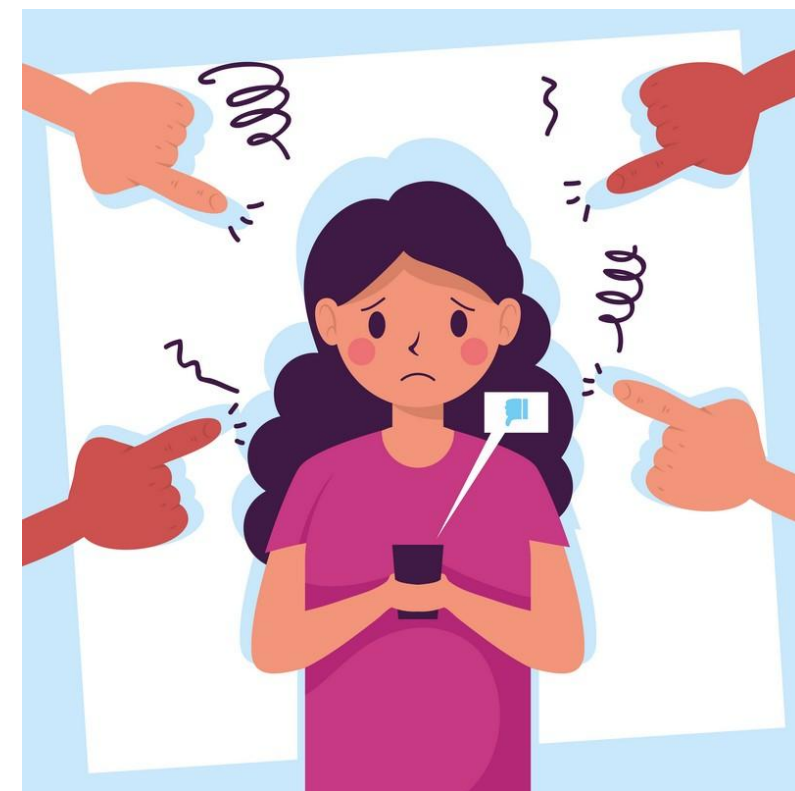

Bulling va kiberbullingning ta'siri

Bulling va kiberbulling holatlariga alohida e'tibor qaratish zarur.

Ijtimoiy-psixologik profilaktika quyidagi chora-tadbirlarni o'z ichiga olishi lozim:

- qo'llab-quvvatlovchi maktab muhitini rivojlantirish;
- bulling va kiberbullingni erta aniqlash;
- sinf jamoasi, guvohlar va agressorlar bilan ishlash;
- o'smirning ishonchli kattalar bilan munosabatlarini mustahkamlash;
- psixologik yordamga murojaat qilish bilan bog'liq stigmani kamaytirish;
- ayblash emas, qo'llab-quvvatlash madaniyatini shakllantirish.

Suitsidal xulq-atvorning rivojlanish bosqichlari

Zamonaviy tadqiqotlar suitsidal xulq-atvor odatda bosqichma-bosqich rivojlanishini ko'rsatadi:

- psixologik nosog'lomlik;
- stress omillarining to'planishi;
- umidsizlik hissi;
- suitsidal fikrlar va niyatlar;
- rejalashtirish;
- urinish xavfining yuqorilashi.

Bunday belgilar qatoriga quyidagilar kiradi:

Bir nechta belgining birgalikda namoyon bo'lishiga e'tibor qaratish lozim:

- odamovilik va muloqotdan chetlashish;
- o'qishga va odatiy mashg'ulotlarga qiziqishning pasayishi;
- emotsional beqarorlik;
- o'lim yoki umidsizlik haqida gapirish;
- o'ziga zarar yetkazuvchi xulq-atvor;
- kayfiyatning keskin o'zgarishi.

Suitsidning tibbiy tabiati

Suitsidal xavf ruhiy buzilishlar, psixoaktiv moddalarni iste'mol qilish, og'ir somatik kasalliklar va uzoq muddatli davolanish bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Muhim jihatlar:

- xavf psixiatrik tashxissiz ham kuzatilishi mumkin;
- tashxisning mavjudligi suitsid muqarrar ekanini anglatmaydi.

Ikki xatoga yo'l qo'ymaslik muhim

Birinchi xato: suitsidal xavf faqat psixiatrik tashxisi bo'lgan o'smirlarda uchraydi, deb hisoblash.

Ikkinchi xato: ruhiy buzilish mavjudligi suitsid muqarrar ekanini anglatadi, deb hisoblash.

Zamonaviy tibbiyotda suitsidal xavf uch guruh omillarning o'zaro ta'siri natijasi sifatida qaraladi:

- 1. Neyrobiologik omillar**
- 2. Psixologik omillar**
- 3. Ijtimoiy omillar**

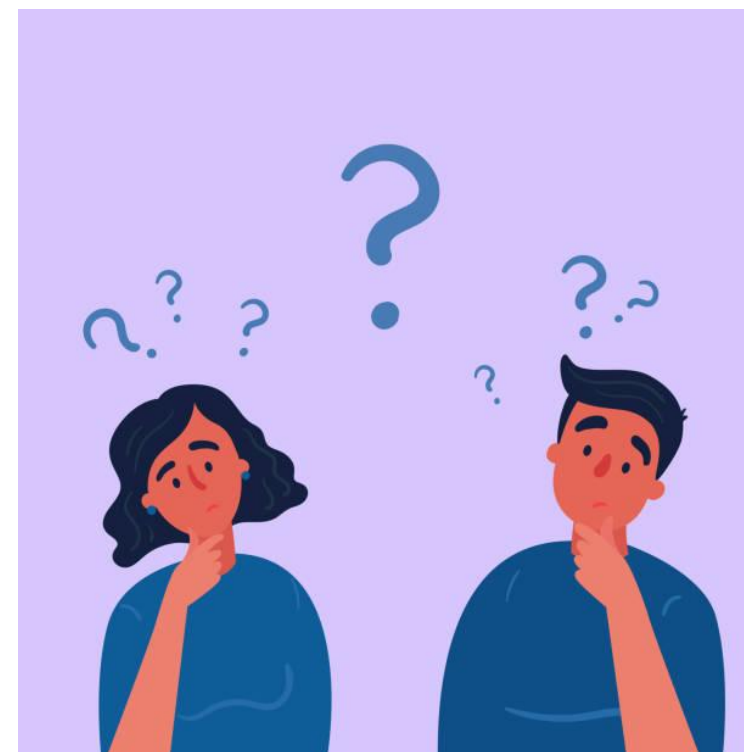
Suitsidal xavfning biologik omillari

- asab tizimi faoliyatining xususiyatlari;
- irsiy moyillik;
- o'smirlik davridagi gormonal o'zgarishlar;
- neyromediatorlar faoliyatidagi buzilishlar;
- impulsivlik va emotsiyalarni boshqarishdagi qiyinchiliklar.

Psixologik omillar

- depressiya;
- umidsizlik;
- emotsional og'riq;
- o'zini past baholash;
- kognitiv buzilishlar.

Ijtimoiy omillar

- oilaviy nizolar;
- bulling va kiberbulling;
- ijtimoiy izolyatsiya;
- zo'ravonlik;
- tengdoshlar bosimi.

Ruhiy holatlar va suitsidal xavf

Quyidagi holatlarda xavf ortishi mumkin:

- depressiv va xavotirli buzilishlarda;
- bipolyar buzilishda;
- psixotik holatlarda;
- psixoaktiv moddalarni iste'mol qilishda.

Ruhiy buzilishning mavjudligi suitsid muqarrar ekanini anglatmaydi, biroq mutaxassislar tomonidan sinchkov baholashni talab qiladi.

Somatik kasalliklar va suitsidal xavf

Quyidagi holatlar xavf omillari sifatida qaralishi mumkin:

- surunkali og'riq sindromlari;
- qandli diabet;
- epilepsiya;
- onkologik kasalliklar;
- tug'ma rivojlanish nuqsonlari;
- harakat imkoniyatlarining cheklanganligi;
- ko'rish yoki eshitish bilan bog'liq buzilishlar;
- uzoq muddatli reabilitatsiya jarayonlari.

Yuqori suitsidal xavf belgilari

Xavotirli belgilar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- kuchli umidsizlik, emotsional og'riq, kayfiyatning keskin o'zgarishi;
- muloqotdan chetlashish, o'zlashtirishning pasayishi, xavfli xulq-atvor;
- o'lim, hayotning ma'nosizligi yoki o'zining «keraksizligi» haqida gapirish;
- o'ziga shikast yetkazish yoki avvalgi suitsidal urinish;
- suitsidal fikrlar, niyat yoki rejaning mavjudligi.

Bunday belgilar aniqlansa, bolani yolg'iz qoldirish mumkin emas; maktab psixologi, ota-onalar va tegishli mutaxassislik xizmatlari zudlik bilan jalb qilinadi.

Profilaktika, xavfni baholash va mutaxassislarning harakatlari

- Xavf kompleks baholanadi: o'lim yoki o'ziga zarar yetkazish haqidagi fikrlar, niyat, reja, avvalgi urinishlar, stressli vaziyatlar va qo'llab-quvvatlovchi kattalarning mavjudligi.
- Himoya omillari: oila, do'stlar, maktab hayotida ishtirok etish, ishonchli katta inson.
- Bolaning kechinmalarini qadrsizlantirish, hayot uchun xavf mavjud bo'lsa mutlaq maxfiylikni va'da qilish yoki yuqori xavf holatida uni yolg'iz qoldirish mumkin emas.

